

Andy Jelčić: Gospodari tekstova u društvu spektakla

Bitka je tek počela i od prevodilaštva se očekuje ozbiljna reorganizacija njegovih redova. To ponajprije znači uspostavu korpusa tekstova koji bi dobili status spomenika kulture, što znači da njihov put do čitatelja ne smije i ne može biti određen zakonima tržišta.

"Ako i postoji primarno tumačenje svijeta putem riječi pojedinih jezika, u tekstu je ono uvijek prevladano. Nismo gospodari riječi, jer smo gospodari tekstova." Tako u knjizi *Lingvistika laži* o odnosu riječi i teksta govori njemački lingvist Harald Weinrich. Razlikujući značenje, široko obuhvatno, neodređeno, društveno (javno, zajedničko) i apstraktno s jedne strane, te mnijenje, usko ograničeno, precizno, individualno i konkretno s druge, elegantno rješava pitanje prevodivosti pojmova i određuje polje prevoditeljeva rada: "Nijedna riječ nije prevediva. No uopće i ne trebamo prevoditi riječi. Valja prevoditi rečenice i tekstove. Nije važno što se značenja riječi u dva jezika obično ne poklapaju. U tekstu je ionako važno samo mnijenje, a ono se može uspostaviti, moramo samo na odgovarajući način prilagoditi kontekst. Zbog toga su tekstovi načelno prevedivi. Jesu li prijevodi, dakle, laži? Možemo se držati sljedećega pravila: prevedene riječi uvijek lažu, a prevedeni tekstovi samo onda kada su prevedeni loše." Slijedom toga, posao prevoditelja je utvrditi mnijenje, na razini rečenice i teksta, te ga reproducirati u drugom kodu. Da bi proizveo željeno mnijenje, taj kod se može, a najčešće i mora, poslužiti drugačijim odnosima među pojedinim riječima od izvornika. U poglavlju *Übersetzen als darstellende Kunst (Prevođenje kao umijeće prikazivanja)* knjige *Deutsch und anders – die Sprache im Modernisierungsfieber*, Dieter E. Zimmer ocrtava profil idealnog prevoditelja: on u potpunosti razumije materijalne aspekte predmeta teksta, no također i vrstu i doseg eventualnog odmaka od jezičnog standarda izvornika. Kadar je odrediti stupanj jezičnog očuđenja, lokalne obojenosti, ironije. Upivši tako tekst, pristupa kreativnom dijelu – interpretaciji. Poput glazbenika ili glumca, koristeći sirovinu ciljnog jezika, modelira realizaciju teksta u njegovom mnijenju, kod Zimmera, koji ne provodi Weinrichovo razlikovanje, nazvanu značenjem. Jednako kao što postoje deseci međusobno vrlo različitih, a ipak vrlo uspjelih Macbetha ili stotine Mondschein-Sonata, tako je zamislivo više različitih uspjelih prijevoda. S obojicom citiranih autora nije se teško složiti, no pod jednim uvjetom: da još uvijek živimo u romantičnom svijetu gdje autor u ugodnoj osami kuće u Provansi perom, ili eventualno starom Adlericom stavlja na papir svoja individualna, precizna i ograničena mnijenja, koja interpret u predgrađu Londona ili Firenzi u sličnim uvjetima dekodira, a zatim virtuožno rekonstruira.

Strane riječi kao strano tijelo?

No suvremeni svijet je obojici oduzeo taj luksuz. Autoru žrvanj globalizacije danonoćno nameće opća i društvena značenja kao njegova posebna mnijenja, a što je uspješniji i kod čitateljstva prihvaćeniji, to je u društvu spektakla sve više prisiljen igrati "usavršenog" sebe, dopunjenog onim što je neophodno da bi se zadovoljili kriteriji spektakla. Tako proizvedena mnijenja interpret prepoznaje vrlo lako, jer su i njemu nametnuta izvana, no umjesto da mu na taj način posao bude olakšan, otkriva da je i njegov arsenal umijeća kastriran. Polovi značenja i mnijenja počinju se približavati, prostor između njih sve je manji. Kao u *Beskonačnoj priči* Michaela Endea, Zemlja Mašte počinje nestajati. Mehanizam opće prepoznatljivosti otvara put banalnim djelima da budu proglašena vrijednima čitanja, odnosno prevođenja na jednako banalan način. I tamo gdje ne postoji izražena, nekada bismo rekli umjetnička, a danas opreznije, oblikovna namjera (čitaj: *design by design*), prevoditelj se, stiješnjen prostorom titla i vremenom, povija pod navalom *clownova*, *arseova* i *mother fuckera* i u nepročišćenom obliku ih propušta u ciljni jezik. Budući da pažnja inteligentnog šesnaestogodišnjaka može obuhvatiti više od sterilnog holivudskog obrasca, primjećuje i začudne konstrukte u titlu filma. Odmah poslije filma, ili najkasnije sljedećega dana u školi, počinje se šaliti sa svojim vršnjacima, nazivajući ih klaunovima i drkošima (*jerk*). Ponovljene šale postupno se pretvaraju u jezični standard, prvo kolokvijalni, no nedugo zatim novinski i književni. Više nikome nisu smiješne, ali brzinom svjetlosti prenose mnijenje. Ciljna skupina u najkraćem vremenu sve ispravno razumije, pa kada bismo Weinrichu htjeli podvaliti, mogli bismo kazati da je prevoditelj svoj zadatak obavio na najbolji mogući način. No time je učinjena, danas sve popularnija, "kolateralna šteta". Kao što nas upozorava Radoslav Katičić, svaki jezik, a dodali bismo i komunikacijski sustav, čak i ako se ne može podvesti pod uži pojam jezika, ima svoju prirodu, koja se tijekom stoljeća uporabe i postupnih mijena pretvorila u finu dijalektičku strukturu. Strana ju tijela razaraju i dovode u pitanje. Pojam stranog tijela ne treba izjednačavati s pojmom strane riječi, odnosno riječi naknadno ubačene izvana, koju svaki jezik može uspješno apsorbirati, već je strano tijelo u prvom redu jeziku nesvojtveni semantički, a nakon toga i morfološki i sintaktički koncept (Gdje je prokleti Damir?).

Mrtav jezik latinski

Psihoanalitičari kažu da je najbolji put do pobjede nad vlastitim strahovima suočavanje s njima. Zato globalizaciji moramo zaviriti u ralje. Ona se prvenstveno očituje kao navodna opća dostupnost informacija putem svemoćnog Interneta, a osim toga i u obliku multinacionalnih koncerna koji provode uravnilovku svjetskih ekonomija. Neće se biti teško složiti oko toga da opća informiranost nipošto ne prati porast broja korisnika Interneta. Bez solidnog znanja barem engleskog jezika, vladanja njegovim pravopisom i poznavanja jezičnih mehanizama, tražilice su prilično beskorisne. A ni korisnik opremljen takvim oruđima u načelu neće moći zaroniti preduboko. *Website* je u većini slučajeva opća, površna informacija, korisna za usmjeravanje, ali nedostatna za bilo kakav ozbiljniji rad, znanstveni da ni ne spominjemo. Osim toga, riječ je o sadržajima koji su vrlo često jednostavno netočni. Dodamo li tome rastuću opasnost od virusa, crva, *dialera*, *spywarea*, kao i tendenciju da se sve više sadržaja iz datoteka naplaćuje, dimenzije informacijske revolucije dolaze u pitanje. Prodor multinacionalnih koncerna također će se morati svesti u određene granice. Sustavno pretvaranje Hrvatske u zemlju Tekomiju boje ciklame nužno će proizvesti rastući otpor, koji će na koncu dobiti svoj epilog u ograničavajućem zakonodavstvu i promjeni ponašanja potrošača. Nekoliko godina, a i desetljeća, neprimjerenih pritisaka izdrživo je za male, ali upravo zato žilave kulture. I Rimsko carstvo i njemački Reichovi morali su stanovništvu integriranih područja iz tadašnjeg očišta izgledati kao konačna globalizacija. Od dugih stoljeća latinskog kao službenog jezika u glavama mlađih naraštaja nije ostalo ni *vice versa* ili *ad libitum*, a često nostalgичno oplakivani papndekli i ajprenjuhice zapravo su međuratne ful brije i kuleri. Bitka je, dakle, tek počela i od prevodilaštva se očekuje ozbiljna reorganizacija njegovih redova. To ponajprije znači uspostavu korpusa tekstova koji bi dobili status spomenika kulture, što znači da njihov put do čitatelja (bez obzira zadrže li oni papirnati ili preuzmu elektronski oblik) ne smije i ne može biti određen zakonima tržišta. Štoviše, oni su svjesno i namjerno od njih izuzeti. Sadašnji hibridni model, u kojemu se izdavaču – nositelju samoubilačkog poduhvata daje stidljiva potpora koja uspijeva pokriti oko petine troškova, nije dostatan. Kao što postoje javni prostori i javni natječaji za njihovo uređenje, što sve financira grad, županija ili država, trebali bi postojati i tekstovi od javnog interesa. Prevoditelja bi u tom slučaju trebala birati stručna komisija na javnom natječaju, uz pripadnu nagradu i obeštećenje za uloženi rad. Takvu vrstu tekstova valjalo bi prevoditi s posebnom akribijom, a u proces do izdavanja knjige uključile bi se dodatne nadzorne instance, na razini jezika i sadržaja, kao što je na Zapadu kod većih projekata uobičajeno.

"Pravi državni agent"

Tekstovi za dnevnu uporabu, a i dio onih za scensko izvođenje, pao bi u domenu novog, sintetički koncipiranog zvanja: dizajner diskursa. U svojem izlaganju na dubrovačkom simpoziju o temi Translatologija i interkulturalnost, održanom od 5. do 8. rujna 2005., Dieter Hermann Schmitz s finskog sveučilišta u Tampereu održao je predavanje o radu na tekstu i njegovom prenošenju putem medija. "Redakcija i prerada, lokalna prilagodba, oblikovanje teksta iznova i sažimanje su vještine koje će se prema mišljenju stručnjaka sve više tražiti od prevoditelja. Kod prevoditeljskog rada tako često više nije riječ (samo) o prevladavanju jezičnih i kulturnih prepreka, nego, primjerice, i o prilagodbi za novi medij." Prevoditelj kao petobojac, veliki izazov dolazećim prevoditeljskim generacijama, kao i sadašnjima, voljnim da pokušaju odgovoriti takvom zahtjevu. Buduće raznolikije i djelomice intenzivnije sudjelovanje prevoditelja u društvenim procesima zahtijevat će i bolju obranu od "virusa", odnosno manifestacija koje struku dezavuiraju već i u očima najprosječnije obrazovanog čovjeka. Tako se ni u stripu (Jutarnji list, Čarobnjak iz Ida) ne smije dogoditi da se trgovca nekretninama nazove "pravi državni agent" (*real estate agent*), a amajliju "sretni šarm" (*lucky charm*), jer takvi promašaji nikada nisu izolirani, već su samo zastavica (a često i signalna raketa) na vrhu brda svakovrsnih iskrivljenja i zabluda, u kojima se svako mnijenje bespovratno utapa.

* Autor teksta dobitnik je godišnje nagrade Društva književnih prevodilaca (DHKP) za najbolji prijevod nefikcionalne proze u 2004. godini za djelo Ericha Auerbacha (2004.) *Mimeza*, prikaz zbilje u zapadnoeuropskoj književnosti (za izdavača Hena com, Zagreb).

(iz časopisa Zarez, br. 163, 22.IX.2005.)